

УДК 378.147.091.31-025.27]:7.071.5

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-95-2-139-148>

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В НЕПЕРЕРВНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

О. М. Олексюк

ORCID 0000-0002-7785-1239

У статті розглядається проблема розвитку духовного потенціалу особистості у неперервній мистецькій освіті. Запропоновано кластерну модель розвитку духовного потенціалу особистості та його компонентну структуру. Обґрунтовано ефективність застосування кластерного підходу в неперервній мистецькій освіті. Звернення освіти до людини, її особистісної сфери, індивідуальності, самореалізації у творчій діяльності є чинником наукової рефлексії нових тенденцій. З погляду цілісної людини освітній процес у вищій школі розглядається як конструкт, спрямований на розвиток духовних сил особистості.

Кластерний підхід проголошує основним пріоритетом розвиток духовного потенціалу особистості в освітньому процесі і визначає важливіші складники постнекласичної мистецької освіти. Духовний потенціал проявляється у зверненості суб'єктів освітнього процесу до універсуму культури. Світ уявлень, образів, духовних переживань, через які суб'єкти освітнього процесу здійснюють перетворення, інтегрується у феномені духовного досвіду.

Розвиток духовного потенціалу особистості залежить від якості неперервної освіти. Упровадження кластерної моделі розвитку духовного потенціалу особистості в мистецькій освіті передбачає з нових позицій осмислити перехід від минулого до майбутнього. Основною місією неперервної мистецької освіти є забезпечення умов самореалізації особистості в житті і професії упродовж всього життя.

Ключові слова: *духовний потенціал, особистість, неперервна мистецька освіта, кластер, модель.*

Постановка проблеми. У постнекласичну епоху освіта стає одним із вирішальних елементів світової політики, набуваючи дедалі більшої необхідності у випереджальному розвитку й глобалізації. Не випадково сучасні вчені різних галузей наук стверджують, що освітня система

цифрового суспільства має функціонувати як компонент сфери розуму, трансформуватися з консервативної в ноосферу.

Сучасна наука тільки наближається до дослідження закономірностей постнекласичної освіти, однак уже відомо, що сутність цього феномену тісно пов'язана з духовністю людини, її здатністю вибудовувати конструктивні зв'язки зі світом та внутрішньою гармонією духовних сутнісних сил. Важливість цієї гармонії дає змогу по-новому розглядати мету і зміст освітнього процесу. Науковці звертають увагу на те, що в активізації внутрішніх механізмів інтегрування різних особистісних структур приховується недосяжний потенціал життєвої енергії людини, глибина її соціальної творчості. На цій основі, з погляду авторів, змінюється ідеал освіченості людини, показниками якого є здатність співвідносити засвоєні під час пізнавальної діяльності поняття, ідеї і теорії з індивідуальною системою цінностей; здатність оцінювати адекватність близьких і далеких цілей своєму творчому потенціалу й аксіосфері; уміння передбачати в розв'язанні реальної проблемної ситуації перспективи самовдосконалення; здатність до рефлексії, уміння фіксувати зміни, що відбуваються у світосприйнятті тощо. Виходячи з наведених вище показників, ми обґрунтовуємо принципи реалізації потенціалу освітнього процесу, співзвучного із закономірностями становлення людської цілісності.

Цілком очевидно, що в контексті висвітлених вище теоретичних положень особливої актуальності набуває розгляд фундаментальних інноваційних підходів у вищій мистецькій освіті. При цьому важливо урахувати думки вчених щодо духовної ситуації у світовому та вітчизняному просторі. Так, у концепції Г. Шевченко (2019) зазначається: «Одухотворення особистості, внаслідок якого вона перетворюється на Людину Культури, відбувається під впливом низки позитивних і негативних чинників, які сьогодні стримують цей процес. Серед останніх особливо впливовими є: падіння інтересу до свого духовного світу і відсутність прагнення до духовного самовдосконалення; занурення у вирішення індивідуальних споживацьких проблем; гіпнотичний вплив засобів масової інформації на свідомість і почуття молоді з метою зосередження на вирішенні повсякденних проблем; комерціалізація і прагматизація освіти і суспільства; бездуховність суспільства» (с. 309).

Духовний компонент, закладений в основі мистецької освіти, стає наріжним каменем, що піднімає її на засадах цілісності, міждисциплінарності, інтегративності з метою розвитку духовного потенціалу особистості. Духовність розглядається нами як здатність людини будувати власний світ переваг і оцінок, відображувати його через

інтелектуальний, емоційний і творчий потенціал відповідно до життєвих ідеалів. Духовність як складне, багатовимірне явище розглядається також нами, як спосіб буття людини, але не просто у світі, а у світі вищих почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи духовний потенціал особистості як інтегральну якість, що відображає міру можливостей актуалізації духовних сутнісних сил у цілеспрямованій діяльності, ми підкреслюємо, що в цьому феномені синтезуються всі характеристики особистості в унікальну структуру, що визначається й змінюється у результаті адаптації до середовища.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що в останні роки інтерес до категорії «потенціал особистості» помітно активізувався, проте достатньо наукового обґрунтування цієї категорії наразі немає. З-поміж сучасних наукових праць, у яких досліджено проблему потенціалу особистості (І. Маноха, В. Моляко, Е. Помиткін, В. Рибалко та ін.), особливий інтерес, на наш погляд становлять дослідження І. Манохи та Е. Помиткіна. І. Маноха робить серйозну спробу вивчити потенціал як багатозмістовне явище індивідуального життя, що відображає індивідуальну та соціальну успішність. Дослідниця визначає творчий потенціал як «... складноорганізовану багатокomпонентну структуру, яка охоплює основні види творчої активності особистості за ознакою створеного у процесі творення продукту. Для дослідження умов та ознак розгортання творчого потенціалу особистості серед усіх можливих типів і форм творчості обрані такі, що у різномодальних якість (процесу, засобу та результату) постають відносно стійкими та однорідними утвореннями...» (Маноха, 2003, с. 15).

Нашу увагу привертають висловлені Е. Помиткіним (2015) міркування щодо духовного потенціалу особистості в психологічному аспекті. Особливо перспективним можна вважати обґрунтування поняття духовного потенціалу особистості, що дає змогу визначати та порівнювати кількісні показники, отримані у процесі психологічної діагностики, й на їх основі розробити психологічні засади розвитку духовного потенціалу суб'єктів освітнього процесу.

У концепції Г. Шевченко (2019) акцентовано увагу на тому, що «...духовність особистості виховується на основі засвоєння духовних і культурних цінностей, притаманних певному освітньому середовищу, у взаємодії з людьми високої духовності у процесі одухотворення цього середовища, а також на основі самовиховання в собі духовних цінностей, втілених у виховному ідеалі...» (с. 309).

Ми погоджуємося з думкою Г. Шевченко, що про духовний розвиток, духовну культуру написана значна кількість наукових робіт, проте, до цього часу в педагогічній науці не розглядаються належним чином проблеми формування в особистості духовних цінностей, проблеми духовності як ціннісного утворення особистості й сутнісної ознаки виховання, взаємозумовленість виховання духовності й духовності виховання, причини духовного зубожіння сучасної молоді, розроблення стратегії духовного розвитку сім'ї, дітей, шкільної та студентської молоді. Ці проблеми для педагогіки духовності є фундаментальними. Однак, слід зазначити, що пошук підходів до оновлення загальної парадигми та вибору оптимальних технологій актуалізації і формування духовного потенціалу особистості реально можливий передусім за умов забезпечення нових теоретичних і методичних засад. Особливої значущості набуває спрямованість глобально-ціннісних, духовознавчих позицій сучасної педагогічної науки на зміцнення духовних сил молодого покоління, які виконують стратегічну роль у процесі виживання людства.

Аналіз наукової літератури з інноваційних процесів показав, що в галузі вищої освіти найактуальнішими інноваціями є: переорієнтація цілей вищої професійної освіти на духовний розвиток особистості; конструювання освітнього процесу як системи, що сприяє духовному саморозвитку особистості; інтеграція знань набутих у процесі вивчення суміжних дисциплін, які створюють передумови для розвитку цифрової освіти; активне проведення інноваційної та експериментальної роботи; забезпечення освітнього процесу електронними засобами навчання на рівні сучасного соціокультурного розвитку суспільства. На думку вітчизняних та зарубіжних учених, вирішення цих завдань потребує реалізації кластерного підходу.

Становлення системи неперервної мистецької освіти передбачає забезпечення наступності її рівнів, упровадження нових цифрових технологій, мережеву взаємодію. Мережева взаємодія розглядається як *кластерна форма*, що поєднує нові ідеї та технології в системі неперервної професійної мистецької освіти. У зв'язку з тим, що ми розглядаємо реалізацію кластерного підходу в контексті неперервної мистецької освіти як цілісний процес, який має забезпечити розвиток духовного потенціалу особистості та всебічне збагачення її професійного досвіду, вважаємо тему нашої наукової статті актуальною.

Мега статті полягає у розкритті змісту та специфіки застосування кластерного підходу у розвитку духовного потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. У процесі переходу від минулого до майбутнього неперервна освіта має забезпечувати особистості оволодіння

фундаментальним ядром знань та вмінь навчатися. Володіючи ними, особистість сама може обирати види, темпи і терміни навчання, індивідуалізувати свій процес освіти. Таким чином, основна місія неперервної освіти – забезпечення умов самовизначення в житті і професії, самореалізація особистості впродовж усього життя.

Ключ до розуміння «одиниці» розвитку особистості в неперервній мистецькій освіті полягає не стільки в змісті, скільки в метазмісті, який є інваріантним відносно до змісту конкретної предметної галузі. Основою розвитку особистості на всіх рівнях неперервної освіти може стати інваріант як інтегральна якість, що зберігає сутнісні риси і дає змогу розвиватися в процесі руху по структурах та рівнях неперервної освіти. Інваріантом неперервної мистецької освіти виступає, з нашого погляду, сукупність трьох компонентів духовного потенціалу особистості: когнітивно-пізнавального, емоційно-ціннісного та діяльнісно-творчого. Компоненти духовного потенціалу залишаються незмінними в системі неперервної мистецької освіти та є основою розвитку загальної здатності особистості знаходити розв'язання проблеми на основі мистецької компетентності. Наявність такого інваріанту, що збагачується на кожному рівні та в різних формах неперервної освіти, може слугувати реальним чинником перетворення наступності загальнокультурного та професійного розвитку особистості.

Роль неперервної мистецької освіти зростає в контексті формування духовного потенціалу молодого покоління, визнання нових духовних цінностей, життєвих настанов та стилів життя. Розглядаючи духовний потенціал особистості як інтегральну якість, що відображує міру можливостей актуалізації духовних сутнісних сил у цілеспрямованій діяльності, можна стверджувати, що в цьому духовному феномені взаємодіють процеси, які забезпечують здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, потребу осягати істину, вміння здійснювати відповідальний вчинок, та створювати творчий стиль життя і діяльності.

Головним результатом процесу реалізації духовного потенціалу особистості в неперервній мистецькій освіті є духовно розвинена особистість, здатна відповідати творчим, культурно-мистецьким вимогам суспільства, упроваджувати соціально значущі ініціативи та інноваційні нововведення; мобільно реагувати на соціальні запити.

Інтегративною основою духовного потенціалу особистості в сфері музичного мистецтва є духовний досвід, котрий виступає як процес і результат відображення в свідомості та діяльності особистості художніх образів та ідей і розглядається як духовне утворення, що включає досвід музичного сприйняття, освоєння категорій естетики, оцінної та ціннісно-

орієнтаційної діяльності. Духовний досвід розширюється і поглиблюється в процесі особистісного розвитку і знаходить свій вираз у динаміці знань, вмій та навичок, яка формує духовний потенціал особистості. Отож, з одного боку, духовний досвід акумулює нагромаджені в процесі діяльності знання, вміння та навички, а з іншого — сприяє саморозвитку задатків та здібностей, специфічне призначення яких у передбаченні, прогнозуванні нової діяльності, у випередженні наступної діяльності і виході за межі існуючої. Якщо духовний досвід – це живий, творчий процес самоутвердження особистості в музично-творчій діяльності, то духовний потенціал – це вибір найперспективнішого в цьому процесі. Духовний потенціал – це перспектива особистості в оволодінні морально-естетичним досвідом, який зберігається, перебуває і реалізується в процесі музично-творчої діяльності. У «надрах» духовного потенціалу особистості відбувається «визрівання» нових ідей та образів, форм та методів освоєння вищих духовних цінностей у процесі взаємодії з художніми явищами. Можна зробити висновок про те, що саме творчий потенціал виступає одним з найважливіших резервуарів духовного потенціалу особистості, однак в останньому сильніша дія смислоутворюючої функції, спрямованої на інтегрування дій по смисловому узгодженню суб'єктивного світу і об'єктивно даних реальностей. Звідси і логіка духовного розвитку особистості: від загостреного інтересу до життя, його смислу, свого покликання, через духовний запит і творче відкриття джерел духовного розвитку, шляхом розширення духовного досвіду, до створення гуманного і творчого стилю життя та діяльності, в якому реалізується високий духовний потенціал особистості.

У сфері музичного мистецтва духовний потенціал особистості формується як системне утворення, яке структурується афективними, нормативно-регулятивними та поведінковими процесами на основі морально-естетичного досвіду. Саме в цих процесах визначаються необхідні якості та властивості особистості, які забезпечують здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, потребу осягати Істину як структуру самого життя, вміння здійснювати відповідальний вчинок та створювати творчий стиль життя і діяльності (Олексюк, 2017, с. 55–56).

На думку сучасних учених, освітні кластери є інноваційною формою розвитку закладів освіти, які забезпечують розвиток компетентностей студентів, що відповідають вимогам соціального замовлення. Кластеризація освітнього простору уможливіло модифікацію освіти, дасть змогу будувати систему освіти на основі моделі, яка включає в себе такі компоненти:

- 1) концептуальний (завдання, методи, форми, засоби);

- 2) аксіологічний (цінності);
- 3) психолого-педагогічний (механізми засвоєння цінностей);
- 4) організаційно-управлінський (менеджмент елементів освітньої структури).

Все сказане вище, підтверджує думку про те, що кластери мають неабияке наукове значення, даючи можливість отримати нову синергетичну якість за рахунок інтеграції, по-друге, практично підвищити конкурентоздатність освітньої системи, по-третє, мають стратегічне значення, тому що їхня діяльність спрямована на підвищення конкурентоздатності освіти, забезпечуючи підготовку професійних кадрів.

Діяльність освітнього кластера є порівняно новим напрямом у професійній освіті, його впровадження у процес підготовки вимагає розроблених педагогічних умов та експериментальної перевірки ефективності формування компетентності майбутніх фахівців. У зв'язку з тим, що в статті ми розглядаємо реалізацію кластерного підходу разом з **концепцією неперервної освіти** як цілісний процес, який має забезпечувати розвиток духовного потенціалу особистості, в центрі уваги ідея неперервної освіти, орієнтована на підвищення конкурентоздатності майбутнього фахівця в умовах соціокультурних змін в Україні та світі.

У цьому контексті важливо вибудувати систему функціонування освітнього кластера з урахуванням спадкоємності перед-професійної, вищої професійної і пост-професійної підготовки. Перед-професійна підготовка здійснюється в межах фахового коледжу. Вища професійна підготовка в системі мистецької освіти організовується через створені в середині університету інститути мистецтв. Пост-професійна підготовка орієнтована на систему дистанційної мистецької освіти. Особлива увага приділяється створенню умов активного залучення до цієї діяльності науково-дослідницьких інститутів.

Таким чином, перехід освітніх систем на нову кластерну модель освіти є результатом інтеграційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, інтенсивних взаємодій в різних сферах суспільного життя. Наразі існують різні шляхи глобалізації освіти, і разом з тим, найперспективнішим є створення освітньої системи, побудованої на кластерній моделі, яка розвивається та характеризується такими особливостями: глобальністю; відкритістю, індивідуальним, творчим підходом до освіти упродовж всього життя; використанням сучасних цифрових технологій обробки і передачі інформації.

Світова педагогічна спільнота вважає, що розв'язати проблему духовного потенціалу широких верств населення можливо в межах

неперервної освіти, яка забезпечує формування духовної людини високої професійної кваліфікації і професійної компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уведення кластерної форми організації мистецької освіти сприяє поступу нових ідей і технологій розвитку духовного потенціалу в системі неперервної мистецької освіти. Підготовка фахівця – це складний, багатогранний процес, в якому беруть участь не лише університети, а й науково-дослідні організації, адміністративні структури. Взаємодіючи, партнери формують освітній кластер, нарощуючи свої ресурси, ускладнюючи структуру через додаткових партнерів чи змістові компоненти. Діяльність сучасних закладів мистецької освіти, які ведуть багаторівневу підготовку фахівців (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук), а також здійснюють міжнародні наукові дослідження і проекти, має сприяти інтеграції системи мистецької освіти у світовий простір. У цьому процесі інтернаціональна кластеризація освітнього процесу сприятиме ефективному розвитку духовного потенціалу особистості на засадах активізації впровадження нових технологій.

Література

1. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід : автореф. ... д-ра психол. наук: спеціальність 19.00.01 - загальна психологія, історія психології. Київ, 2003. 36 с.
2. Олексюк О. М. Розвиток духовного потенціалу особистості у постнекласичній мистецькій освіті: монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 192 с. ISBN 978-617-658-035-5.
3. Помиткін Е. О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток: посібник. Київ : Внутрішній світ, 2015. 144 с
4. Шевченко Г. П. Цінності освітнього середовища як чинники культурного одухотворення суб'єктів педагогічної взаємодії. Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена М. Отич. Вільнюс: Žuvėdra, 2019. 584 с.

References

1. Manokha, I. P. (2003). *Psykhohohiia potentsialu indyvidualnoho buttia liudyny: ontolohichno orientovanyi pidkhiid* [Psychology of the potential of individual human existence: an ontologically oriented approach]. (Abstract of Doctor's Thesis in Psychology), 36. Kyiv (ukr).
2. Oleksiuk, O. M. (2017). *Rozvytok dukhovnoho potentsialu osobystosti u postneklasychnii mystetskii osviti: monohrafiia* [Development of spiritual potential of personality in post-nonclassical art education: monograph], 192. Kyiv: B. Hrinchenko Kyiv University. ISBN 978-617-658-035-5 (ukr).

3. Pomytkin, E. O. (2015). *Dukhovnyi potentsial osobystosti: psykholohichna diahnostyka, aktualizatsiia ta rozvytok: posibnyk* [*Spiritual potential of personality: psychological diagnosis, actualization and development: textbook*], 144. Kyiv: Vnutrishnii svit (ukr).
4. Shevchenko, G. P. (2019). Tsinnosti osvithnoho seredovyshcha yak chynnyky kulturnoho odukhotvorennia subiektiv pedahohichnoi vzaiemodii [Values of the educational environment as factors of cultural spiritualization of the subjects of pedagogical interaction]. *The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph*, 584. Yonas Kevishas, & Olena M. Otych (Eds.). Vilnius: Žuvėdra (ukr).

КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ В НЕПРЕРЫВНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

О. Н. Олексюк

В статье рассматривается проблема развития духовного потенциала личности в непрерывном художественном образовании. Предложена кластерная модель развития духовного потенциала личности и его компонентная структура. Обоснована эффективность применения кластерного подхода в непрерывном художественном образовании. Обращение образования к человеку, его личностной сферы, индивидуальности, самореализации в творческой деятельности является фактором научной рефлексии новых тенденций. С точки зрения целостного человека образовательный процесс в высшей школе рассматривается как конструкт, направленный на развитие духовных сил личности.

Кластерный подход провозглашает основным приоритетом развитие духовного потенциала личности в образовательном процессе и определяет важные составляющие постнеклассического художественного образования. Духовный потенциал проявляется в обращенности субъектов образовательного процесса к универсуму культуры. Мир представлений, образов, духовных переживаний, через которые субъекты образовательного процесса осуществляют преобразования, интегрируется в феномене духовного опыта.

Развитие духовного потенциала личности зависит от качества непрерывного образования. Внедрение кластерной модели развития духовного потенциала личности в художественном образовании предусматривает с новых позиций осмыслить переход от прошлого к будущему. Основной миссией непрерывного художественного образования является обеспечение условий для самореализации личности в жизни и профессии на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: *духовный потенциал, личность, непрерывное художественное образование, кластер, модель.*

CLUSTER MODEL OF PERSONALITY'S SPIRITUAL POTENTIAL DEVELOPMENT IN LIFELONG ARTS EDUCATION**O. M. Oleksiuk**

The article considers the problem of developing spiritual potential of a personality in lifelong arts education. The cluster model of the development of a person's spiritual potential and its component structure has been offered. The effectiveness of the cluster approach in lifelong arts education has been substantiated. The appeal of education to a personality, his/her personal sphere, individuality, self-realization in creative activity is a factor of scientific reflection of new tendencies. From the point of view of a whole person the educational process in a higher school is considered as the construct directed to the development of the person's spiritual forces.

The cluster approach declares that its main priority is to develop spiritual potential of a personality in the educational process and identifies the most important components of post-nonclassical arts education. Spiritual potential is manifested in the appeal of the subjects of educational process to the universe of culture. The world of ideas, images, spiritual experiences, through which the subjects of the educational process carry out transformations, is integrated into the phenomenon of spiritual experience.

The development of the personality's spiritual potential depends on the quality of lifelong education. The introduction of a cluster model of the personality's spiritual potential development in arts education involves a new approach to understanding the transition from past to future. The main mission of lifelong arts education is to provide conditions for self-realization of a personality in life and profession throughout life.

Key words: *Spiritual potential, personality, lifelong arts education, cluster, model.*

Олексюк Ольга Николаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та музичної освіти Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна). E-mail: o.oleksiuk@kubg.edu.ua

Олексюк Ольга Николаевна – доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой музыковедения и музыкального образования Института искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко (г. Киев, Украина.). E-mail: o.oleksiuk@kubg.edu.ua

Oleksyuk Olha Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Musicology and Music Education of the Institute of Arts of the Borys Hrinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine). E-mail: o.oleksiuk@kubg.edu.ua